

УДК 930.25:027.7:378.4(477.74-21)

Т. М. Шершун,

завідуюча сектором Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: shershunchik@ukr.net

ОСОБОВІ АРХІВНІ ФОНДИ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

У статті висвітлено історію надходження особистих архівів до фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Проаналізовано склад і зміст особових архівних фондів, визначено інформаційну наповненість, надано характеристику структурних категорій документів; огляд архівних фондів здійснено за хронологією їх опрацювання.

Ключові слова: особовий архівний фонд, документальний комплекс, науковий архів, А. Г. Готалов-Готліб, М. М. Ланге, Ф. Є. Петрунь, С. В. Фельдман, О. Ю. Ноткіна.

Наукова бібліотека за свою двохсотрічну історію зібрала у своїх сховищах чисельні книжкові скарби, серед яких стародруки та рідкісні видання, іменні книжкові колекції, унікальні рукописні та документальні комплекси. В останні десятиліття розпочато роботу з впорядкування колекцій документів приватних осіб, що виявили бажання передати творчі, наукові, особисті та інші документи на постійне зберігання до університетської бібліотеки. Разом з тим головною метою цієї роботи стало створення архівного документального комплексу, що відобразатиме історію університету та української науки в цілому.

Особові архівні фонди університетської бібліотеки містять наукові та творчі матеріали, біографічні відомості, документи службової та громадської діяльності, листування викладачів і співробітників різних, переважно гуманітарних, галузей. Вивчення архівних фондів потребує значних зусиль працівників наукової бібліотеки, а значить і вирішення даної проблематики вимагає найсерйознішої науково-методичної розробки. Метою даної публікації є розкриття та популяризація архівного фонду в складі бібліотеки. У статті репрезентовано загальні відомості про особові архівні фонди викладачів і співробітників університету, які, безсумнівно, представляють джерелознавчу цінність для науковців.

Наукова бібліотека протягом тривалого часу проводила планомірну роботу з розбирання, систематизації й опису документів особового походження. Багатим практичним досвідом у цьому напрямку володіють співробітники відділу

рідкісних книг та рукописів. У відділі зберігаються цінні особові архівні фонди професорів і співробітників Новоросійського (пізніше – Одеського) університету М. М. Ланге, Ф. Є. Петруня, А. Г. Готалова-Готліба, В. С. Фельдмана та О. Ю. Ноткіної¹. Співробітниками відділу рідкісних книг старшого покоління була зроблена велика підготовча робота для створення в університетській бібліотеці архівного фонду. Так, Є. В. Савельєва провела первісне розбирання архівних документів особового походження М. М. Ланге, А. Г. Готалова-Готліба [15, с. 184]. Розглянемо кожен з фондів за приблизною хронологією їх опрацювання у бібліотечному сховищі.

Першим опрацьованим архівним фондом, що зберігається у фондах Наукової бібліотеки є документальний комплекс **Миколи Миколайовича Ланге (1858-1921)**, відомого психолога та філософа, основоположника вітчизняної експериментальної психології. Матеріали цього фонду цінне джерело вивчення його спадщини.

М. М. Ланге – випускник історико-філологічного факультету Петербурзького університету. Під час наукового відрядження до Німеччини стажувався у лейпцігській психологічній лабораторії професора В. Вундта, засновника експериментальної психології. З 1888 р. М. М. Ланге посів місце доцента на кафедрі філософії Новоросійського університету. В Одесі він жив і працював майже 33 роки, захистив тут докторську дисертацію, створив одну з перших у Російській імперії експериментальну психологічну лабораторію [5, с. 190].

Відомо, що особистий архівний фонд професора Новоросійського університету М. М. Ланге був придбаний Одеським державним університетом та надійшов до фондів університетської бібліотеки у 1965 р. Архів був частково розібраний та систематизований старшим бібліотекарем А. Л. Драголі (1925–1993) у 60-ті рр. ХХ ст., але його каталогізацію не закінчено [2, картон 49, од. зб. 478]². Пізніше матеріали архіву М. Ланге залучалися для написання дисертацій В. Л. Какабадзе (Из истории исследования внимания (Н. Н. Ланге). – Тбилиси, 1959), Л. Н. Акімової (Становлення і розвиток вітчизняної експериментальної психології (На матеріалі Південноукраїнського регіону). – Одеса, 2002) та ін. [16, с. 37]. Активна робота з архівними матеріалами була відновлена на початку 2000-х рр., частина документів архіву експонувалася на виставці «М. М. Ланге. Вчений і педагог: за матеріалами особистого архіву вченого в Науковій бібліотеці ОНУ» (27 квітня – 11 травня 2009 р.). Виставка викликала живий інтерес наукового співтовариства, студентів-психологів, аспірантів одеських вузів і стала поштовхом для підготовки книжкового видання, у якому вперше були опубліковані деякі праці вченого [16, с. 34].

У 2008-2009 рр. співробітниками відділу рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки О. В. Полевщиною, М. В. Алексєєнко, О. Л. Ляшенко, Л. Х. Халіловою, І. В. Пігулевською та Є. В. Бережок була проведена рекаталогізація

¹ Автор висловлює вдячність колегам О. В. Полевщикою, М. В. Алексєєнко за сприяння у зібранні інформації при підготовці публікації.

² Надалі вказуватиметься тільки номер одиниці зберігання фонду.

архіву. У результаті науково-технічного опрацювання було сформовано опис фонду «М. М. Ланге (1858-1921)», який містить 497 справи, 1 617 документів на 12 579 аркушах, документи охоплюють період за 1896-1965 рр. Матеріали архіву М. М. Ланге стали основою монографії, присвяченої науковій спадщині вченого (підготовлена спільно з кафедрою психології ОНУ). Частина публіцистичного доробку М. М. Ланге була вперше опублікована у цій книзі. Монографія вийшла в започаткованій у 2010 р. серії університетських видань «Розвиток науки в Одеському (Новоросійському) університеті» [19, с. 909].

Архівний фонд М. М. Ланге складається з рукописних документів (в основному автографи М. Ланге), машинописних та опублікованих матеріалів, газетних вирізок, фотографій. Архів умовно можна розділити на 3 частини: документи біографічного характеру; творчий доробок М. М. Ланге; рукописні та друковані матеріали інших авторів. Слід відзначити, що частиною архіву М. М. Ланге стали документи сина М. М. Ланге-молодшого (11 одиниць зберігання, 22 документа) та матеріали, що утворилися в процесі первинного розбирання архіву, зробленого старшим бібліотекарем А. Л. Драголі (20 одиниць зберігання, 32 документа). Необхідно віддати належне вищезгаданому бібліотекарею, який провів ґрунтовну роботу з розбору та каталогізації архіву, яка стала основою подальшого опису архівного фонду М. М. Ланге [16, с. 37].

Найвагомішою частиною архівного фонду є особисті документи, науково-дослідні матеріали, тексти лекцій, службові та побутові записи, особисте і службове листування М. М. Ланге. Серед його рукописів – конспекти лекцій, перші варіанти його докторської дисертації, рукописи наукових робіт, матеріали, пов'язані з роботою на посаді директора Одеських вищих жіночих курсів, особисте та ділове листування. Дуже цінними у архіві є гранки вилученої частини його магістерської дисертації під назвою «Французская этика» [2, од. зб. 200, арк. 306-359] та «Утилитаризм» [2, од. зб. 198, арк. 282-297].

Важливу частину архіву складають неопубліковані науково-публіцистичні праці М. М. Ланге. Серед рукописних документів архіву вони становлять більшість, цінними вважаються роботи присвячені психології: «Курс психологии, составленный слушательницами исторического отделения Одесских женских педагогических курсов за 1904-1905 акад. год. / под ред. проф. Н. Н. Ланге. – Одесса: Тип. Гальперик и Швейцера, 1904. – 136 с. – [Отпеч. на гектографе]» [2, од. зб. 34, арк. 1-142]; «Принцип современной психологии», рукопис тексту промови виголошеної на 25-річний ювілей Товариства природознавців у 1895 р. [2, од. зб. 42, арк. 175-212]; «Непонятный русский психолог», критичні зауваження про книгу М. Троїцького «Наука про дух» (Москва, 1882) [2, од. зб. 39, арк. 89-127]; «Раздвоение личности» (2 лекції) [2, од. зб. 43, 44, арк. 213-340]. Більшість цих праць були підготовлені до друку співробітниками відділу рідких книг та рукописів і вперше опубліковані з архіву вченого у колективній монографії [16].

Менш відома педагогічна діяльність М. Ланге, його педагогічні погляди становили помітний внесок в історію розвитку вітчизняної педагогічної думки

[11, с. 155]. Великий інтерес викликає його курс лекцій «Основи дидактики», надрукований на гектографі, представляє собою одну з перших праць теоретичних основ педагогіки [2, од. зб. 452, арк. 10-81]. В архівному фонді М. Ланге зберігається велика кількість варіантів навчальних програм до педагогічних курсів, різноманітних заміток, текстів з окремих питань загальної педагогіки, історії педагогіки, дидактики, публіцистичних матеріалів із питань організації народної освіти [2, од. зб. 110, 119, 126, 307, 312]. Теоретичний спадок М. М. Ланге у галузі педагогіки залишився майже неопублікованим [11, с. 156].

У 1911 р. М. М. Ланге був запрошений до редагування відділу філософії в енциклопедичному словнику «Гранат», де вмістив ряд своїх статей, у його архіві залишилися низка рукописних нотаток та чорнові варіанти публікацій [5, с. 191; 2, од. зб. 4, 19, 141, 142, 145].

Науковий архів М. М. Ланге, як внутрішня дослідницька лабораторія, характеризує його як науковця, який не лише теоретично розумів і усвідомлював значення розвитку освіти та науки, а й успішно це реалізував на практиці. Архівний фонд М. Ланге має велику наукову цінність, досить повно висвітлюючи багатогранну діяльність і творчий шлях виданого вченого, а також установ і організацій у яких він працював.

Наступний архівний фонд наукової бібліотеки – архів відомих одеських бібліографів-красназавців Віктора Семеновича Фельдмана (1915–2008) Ольги Юдівни Ноткіної (1923-2007) був переданий до Наукової бібліотеки ОНУ у 2008 р. сином книгознавця. Архів складають рукописні і машинописні тексти доповідей, що готувалися до наукових конференцій і виступів у Одеському Будинку вчених, а також підібрані за тематикою газетні та журнальні вирізки, ілюстративні матеріали з книгознавчих і красназавчих питань

В. С. Фельдман народився в Одесі. У 1935-1939 рр. навчався на історичному факультеті Одеського державного педагогічного інституту. Викладав у 16-ій спеціалізованій артилерійській школі та Борошномельному технікумі. На початку війни В. С. Фельдман був призваний до лав Червоної армії, проте у лютому 1942 р. звільнений через поранення та контузію. До серпня 1945 р. працював при евакогоспіталі м. Агдам (Азербайджанська РСР) на посаді начальника клубу [26].

Із жовтня 1945 р. В. С. Фельдман почав працювати в бібліотеці Одеського державного університету, куди запросив його директор В. І. Литовченко [10]. В університетській бібліотеці він пропрацював майже 50 років у різних відділах бібліотеки: книжкових фондів, відділі наукової обробки літератури та бібліографічному відділі. У 2015 р. співробітники відділу рідкісних книг і рукописів з нагоди ювілею В. С. Фельдмана підготували віртуальні виставки [13; 26].

О. Ю. Ноткіна (1923-2007) пропрацювала бібліографом в університетській бібліотеці понад півстоліття, була не тільки дружиною і другом, але й однодумцем В. С. Фельдмана, співавтором його багатьох робіт. Біографія О. Ю. Ноткіної маловідома, деякі біографічні відомості вказані у передмові до її статті «Аббат Николь – первый директор Ришельевского лицея» (2007) [18, с. 96].

У травні 2008 р., згідно з заповітом В. Фельдмана, до університетської бібліотеки були передані книги та рукописні матеріали з їх особистої бібліотеки [23, с. 127]. Усього до бібліотеки надійшло більше 900 одиниць зберігання. Багато рідкісних і цінних видань раніше були відсутні в фондах бібліотеки. На основі цього книжкового зібрання в науковій бібліотеці було створено окремий іменний книжковий фонд В. С. Фельдмана. Література, що зберігається в ньому, виявилася надзвичайно затребуваною читачами університетської бібліотеки, дослідник залишив цікавий науковий архів [22, с. 274].

Особовий архівний фонд В. Фельдмана і О. Ноткіної надійшов до НБ ОНУ в цілому розібраним і систематизованим самими фондоутворювачами ще за життя. Остаточо архів був опрацьований Є. В. Бережок, на сьогодні архівний фонд налічує 217 справ, які складаються з 2 658 документів на 9 835 аркушах.

Як уже зазначалося вище, основну частину архіву складають рукописні або машинописні матеріали, які включають тексти публікацій В. С. Фельдмана і О. Ю. Ноткіної, їхні доповіді та виступи на наукових конференціях, на засіданнях секції «Одессика» в Будинку вчених, складені ними бібліографічні списки. За даними краєзнавця С. З. Лущика, В. С. Фельдман виступав із доповідями та повідомленнями в Будинку вчених 233 рази, О. Ю. Ноткіна – 96 [12, с. 275, 286]. Дуже часто ці виступи були першим словом, сказаним із приводу того чи іншого факту або явища, що має відношення до історії книги і книжкових зібрань одеських бібліофілів [4, од. зб. 96, 105].

Більшість документів архіву складають підібрані за тематикою газетні і журнальні вирізки, головним чином з одеських газет, також із зарубіжних російськомовних газет і та ін. [4, од. зб. 24, 27, 69]. Це цілком зрозуміло, адже саме газети відгукуються першими на події, що відбуваються, як вельми значні, так і, на перший погляд, незначні, саме на сторінках газет можна встановити дати, послідовність багатьох подій, подробиці того чи іншого факту [22, с. 274].

Тематика архівного матеріалу різнопланова, проте в основному пов'язана з історією Одеси та регіону. Перш-за все – історія Одеси з найдавніших часів. Наприклад, на тему «Храми Одеси» зібраний матеріал, що стосується всіх храмів міста – православних, католицьких, лютеранських, синагог [4, од. зб. 23, 164-169]. Особливе місце в архіві займають біографічні матеріали, у яких представлені відомості про громадських діячів; видатних людей Одеси [4, од. зб. 30-36, 39]; письменників і поетів, наприклад, про А. Ахматову [4, од. зб. 150], І. Буніна [4, од. зб. 151], І. Бабеля [4, од. зб. 11]; артистів, музикантів і, учених, так наприклад, про історика С. Я. Борового [4, од. зб. 14].

Широко представлена архітектурнознавча тематика, яка особливо приваблювала фондоутворювачів. Деяким пам'яткам архітектури та містобудування присвячені цілі папки вирізок і відбитків [4, од. зб. 4-7, 15, 54].

Привертають увагу чисельні матеріали пов'язані з темою історії книги в Одесі [4, од. зб. 65, 67], історії університетської бібліотеки [4, од. зб. 77-81, 84], книготоргівлі тощо. Особливе місце у дослідженнях краєзнавців займала проб-

лема «ролі книги у формуванні феномена Одеси» [4, од. зб. 66, 68, 111]. У цілому, тему «книжності» В. С. Фельдман розумів як історію книговидавництва, книготоргівлі, бібліофільства, бібліотек, періодичної преси, тобто всього, що стосується книг, ця проблематика займає третину архівної спадщини краєзнавців [4, од. зб. 56, 65-70, 111].

Цінний ілюстративний матеріал представлений у справах з історії університетської бібліотеки [4 од. зб. 84), рідкісні фотографії співробітників бібліотеки [4, од. зб. 3], що дозволяє вивчати історію бібліотеки та відчувати атмосферу минулих часів. Значну частину архіву посідають особисті документи – це свідоцтва про народження, одруження, дипломи про освіту самих фондоутворювачів і членів їхніх сімей [4 од. зб. 195, 212].

Аналіз документів архіву В. С. Фельдмана – О. Ю. Ноткіної дає нам уявлення про них, не лише як про універсальних краєзнавців, але й про непересічних особистостей і завзятих колекціонерів-бібліофілів. Слід відзначити, особовий архівний фонд В. С. Фельдмана – О. Ю. Ноткіної, перш за все, слугував їм робочою довідково-інформаційною базою даних, затребуваною у складній діяльності бібліографів. Сьогодні цей архів є цінною краєзнавчою, бібліографічною та бібліофільською джерельною базою для науковців, яка потребує подальшого вивчення.

Ще одним з опрацьованих особових архівних фондів наукової бібліотеки є великий за обсягом, змістовний та інформативний – архів **Федора Євстафійовича (Остаповича) Петруня (1894-1963)** – відомого українського вченого, історика, географа, краєзнавця та бібліографа, різнобічної та цікавої людини.

Ф. Є. Петрунь – випускник історико-філологічного факультету Новоросійського університету. У 1917-1918 рр. працював інструктором сільсько-господарського перепису та завідувачем статистичним відділом земських управ у Кам'янець-Подільському й Ольгополі. У 1919-1931 рр. працював у Головній бібліотеці Вищої школи м. Одеси. У 1920 р. організував бібліографічний кабінет, кабінет довідкових видань, кабінет українознавства, протягом весни і літа 1921 р. керував бібліотечними курсами при Головній бібліотеці. У 1922 р. зібрав картографічний матеріал для кабінету картографії, який створив при бібліотеці [21, с. 135].

Упродовж усього свого життя Ф. Є. Петрунь збирав книги, присвячені історії, географії, геології, біології, медицині, військовій справі, економіці, психології, етнографії, філології і т. п. Незважаючи на важкі, а згодом трагічні, перипетії свого життя, він активно поповнював свою бібліотеку книгами [6]. Не зупинив Ф. Є. Петруня і той факт, що частину його бібліотеки, наукового архіву та картографічного зібрання в роки окупації вивезли з Одеси представники румунської адміністрації [3, од. зб. 10]. І з новими силами дослідник намагався знайти зниклу частину свого зібрання та продовжував поповнювати свою бібліотеку [25, с. 19].

Протягом 1952-1962 рр. Ф. Є. Петрунь передавав книги та карти зі свого особистого зібрання до бібліотеки Одеського державного університету, части-

на з них зараз зберігається в якості іменного книжкового фонду Ф. Є. Петруня, у якому представлені видання XVIII – середини XX ст. [14, с. 138]. Особистий архів Ф. Є. Петруня передавався до університетської бібліотеки впродовж 1962 р. самим фондоутворювачем [6]. Архів є найбільшим комплексом документів про Ф. Є. Петруня, що віддзеркалює канву його життя, науковий й творчий шлях.

До складу архіву ввійшли особисті документи Ф. Є. Петруня та членів його родини, матеріали стосовно наукової роботи дослідника (виписки, чернетки, варіанти наукових робіт, у тому числі кандидатської та докторської дисертацій, різноманітні карти Півдня України та Росії тощо). Слід відзначити, що Ф. Є. Петрунь кандидатську дисертацію «Пути и подступы к Днестру. Очерки по истории русской географии второй половины XVIII века (в связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства)» захистив під час евакуації Одеського університету у Байрам-Алі у липні 1944 р. [7, с. 14], дисертація зберігається у фондах університетської бібліотеки. Співробітники відділу рідкісних книг і рукописів під керівництвом М. В. Алексеєнко та Є. В. Бережок протягом декілька років (2010-2013) розбирали, систематизували й описували особовий архівний фонд вченого. Зважаючи на чисельність документів, їхню багатогранність і різноплановість, упорядники систематизували їх за такими основними групами:

- біографічні документи;
- творчі матеріали;
- матеріали службової, педагогічної, наукової та громадської діяльності;
- господарсько-майнові та побутові документи;
- листування фондоутворювача та до нього;
- картографічні матеріали.

Відповідно до цього були сформовані 545 справ і створено реєстр. Фонд складається з 2 545 документів вміщених на 31 317 аркушах.

Біографічні документи представлені оригіналами метричного свідоцтва про народження, одруження [3, од. зб. 1]. Інтерес викликає рукописна автобіографія, яка написана олівцем, місцями чорнилами, у 6 зошитах. Текст згасаючий, тому виникає нагальна потреба консервування або публікації автобіографічної спадщини дослідника [3, од. зб. 17-22].

Найчисельнішими є матеріали творчої роботи вченого, які розміщені в понад 400 одиницях зберігання. Особливий інтерес викликають праці, присвячені питанням вивчення геоморфологічної будови та районування окремих регіонів України [4, од. зб. 26-28, 35-38, 353]. Тривалі спостереження вченого були покладені в основу багатьох робіт.

Ф. Є. Петрунь брав активну участь у житті наукової громади міста, був відповідальним секретарем Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, членом соціально-історичної секції Одеської комісії краєзнавства. Викладав у декількох вузах Одеси [24].

У 1932-1933 рр. Ф. Є. Петрунь працював науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації та викладачем Одеського інженерно-меліоративного інституту. Матеріали архіву віддзеркалюють його діяльність у багатьох товариствах, науково-педагогічних установах [3, од. зб. 5, 6], Географічному товаристві СРСР (1946-1955 рр.) [3, од. зб. 13], Інституті сходознавства [3, од. зб. 15], Українському відділенні Радянського національного об'єднання істориків природознавства та техніки [3, од. зб. 16] тощо.

Федір Євстафійович був досвідченим бібліографом, частину своїх праць присвятив вивченню історіографії географічної науки. Будучи співробітником Центральної наукової бібліотеки (тепер Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова), досліджував її фонди [3, од. зб. 223, 364], доклав багато зусиль для створення української бібліографії у цей період [3, од. зб. 380-400, 422, 424-427, 440-449]. Архівні матеріали демонструють його участь в Раді Наукової бібліотеки Одеського державного університету у 1959-1962 рр. [3, од. зб. 14].

Значна частина творчого доробку Ф. Є. Петруня присвячена питанням історичної географії. Його праці мають велику цінність завдяки фактичному матеріалу, який вони містять, і багатим бібліографічним джерелам. Матеріали архівного фонду яскраво демонструють творчий доробок ученого, так, знаходимо чорнові варіанти публікацій, різні робочі виписки, тематичні бібліографічні списки тощо [3, од. зб. 181, 186, 195, 202, 233, 260, 433-435].

Значною частиною архіву є листування вченого (офіційне та приватне). Це насамперед, листи Ф. Є. Петруня до наукових установ, товариств, редакцій. Листи, адресовані вченому, містять пропозиції про співробітництво, прохання надати консультації, прочитати лекції та доповіді, привітання та телеграми [3, од. зб. 503-507].

Особливу увагу слід звернути на картографічні матеріали архіву: фрагменти карт «Regni Poloniae ..., 1770» (фотокопії) [3, од. зб. 509, 510], «Карта Причорномор'я, півострову Крим початку 18 ст.» [3, од. зб. 514], фрагмент топографічної карти німецькою мовою [3, од. зб. 520], картографічні дослідження різної тематики [3, од. зб. 494] тощо.

Архівна спадщина Ф. Є. Петруня, що зберігається в Науковій бібліотеці, дає змогу проаналізувати внесок вченого в розвиток науки, а також визначити вплив його наукових досліджень на науку сьогодення. Усі документи фонду є унікальним джерелом не лише для вивчення його життя та діяльності, але й для проведення реконструкції тогочасного історичного періоду, вивчення основних тенденцій та закономірностей розвитку вітчизняної науки. Внесок вченого в різні галузі науки, і бібліотекознавства зокрема, важко переоцінити, він потребує ретельного вивчення з позицій сьогодення. Особовий архівний фонд Ф. Є. Петруня є неоціненним джерелом для подальших наукових розвідок і досліджень у галузі книгознавства, бібліотечної справи та інших гуманітарних і природничих наук.

Створення наступного особового архіву почалося після смерті його власника – **Артемія Григоровича Готалова-Готліба** (1866-1960; справжнє ім'я – Арон Гіршевич Готалов) – педагога, історика, доктора педагогічних наук, одного з організаторів Одеського інституту народної освіти (ОІНО), професора Одеського державного університету (ОДУ).

А. Г. Готалов-Готліб навчався на історико-філологічному факультеті Імператорського Новоросійського університету, де прослухав курси історичного та філологічного відділень, а також відвідував лекції на фізико-математичному факультеті. Після закінчення університету у 1892 р. викладав у багатьох містах Російської імперії: Одесі, Пскові, Санкт-Петербурзі, Ялті, Кишиневі, Пскові, Черкасах і знову в Одесі [8, с. 34].

В останні роки життя А. Г. Готалов-Готліб співпрацював із Науковою бібліотекою Одеського державного університету: був членом ради бібліотеки й постійним читачем. Працюючи у Науковій бібліотеці, склав бібліографічні довідники з педагогіки, що залишилися неопублікованими, тепер зберігаються у його особовому архівному фонді [8, с. 37].

Ще за життя професор А. Г. Готалов-Готліб планував передати особисту книжкову колекцію університетській бібліотеці, до неї входив документальний комплекс, який пізніше в процесі розбору та систематизації зібрання був виділений в особовий архівний фонд. У архіві зберігаються документи науково-дослідної діяльності педагога й історика.

У 1980-х рр. бібліотекар Є. В. Савельєва здійснила попереднє розбирання матеріалів архівного фонду А. Г. Готалова-Готліба. У 2014-2015 рр. було проведено планову роботу з систематизації та опису архіву А. Г. Готалова-Готліба співробітниками відділу рідкісних книг і рукописів Є. В. Бережок і О. О. Ступак. Сьогодні до опису архівного фонду внесено 221 справу, який складається з 1 288 документів розміщених на 23 857 аркушах.

Відомо, що з-під пера А. Г. Готалова-Готліба вийшло понад 200 праць – монографій, статей, заміток, рецензій, популярних брошур, значна частина яких пов'язана з історією педагогічних та суспільних ідей. Архів містить підготовчі матеріали та нотатки, чорнові та чистові рукописи практично всіх опублікованих праць вченого. Слід відзначити, що серед документального комплексу фонду А. Г. Готалова-Готліба відсутні матеріали особистого характеру, тому припускаємо, що до університетської бібліотеки архів А. Г. Готалова-Готліба надійшов не повністю, а лише його наукова частина.

Безсумнівно, інтерес викликає добірка бібліографічних матеріалів з історії Рішельєвського ліцею та Новоросійського університету: «Щорічні акти» за 1845-1847 рр. [1, од. зб. 78], «Урочисті акти» за 1857-1864 рр. [1, од. зб. 79], різні виписки з історії закладу [1, од. зб. 8, 27, 61, 81, 86, 120, 135, 221], списки викладачів та співробітників [1, од. зб. 83].

Цінна добірка матеріалів з історії університету та історичної науки в Одесі й авторська спроба періодизації розвитку історичної науки по її персоналіям [1, од. зб. 111, 121].

А. Г. Готалов-Готліб ґрунтовно вивчав історію Одеси, брав участь у підготовці ювілейного видання колективної праці «Очерк истории города-героя» (Боровой С. Я., Вольський С. А., Глядкоўська Г. І., Готалов-Готліб А. Г., Добролюбський К. П., Сосновський І. А.) [7, с. 37]. Він був автором кількох розділів: «Преьдистория Одессы», «Образование города и его развитие в первые десятилетия» та «Одесса в 30-50-х годах XIX ст.», про що свідчать численні матеріали архіву [1, од. зб. 111-114, 117-118, 124].

Матеріали архіву яскраво демонструють дослідницький інтерес А. Готалов-Готліб до історії педагогіки: це матеріали з історії розвитку шкільної та вищої вітчизняної освіти [1, од. зб. 110, 123, 125].

Не менше за вітчизняну освіту та педагогіку Артемія Григоровича цікавили питання розвитку світової освіти, так в його особовому архівному фонді містяться рукописи та відбитки його статей, різні нотатки з історії європейської вищої освіти [1, од. зб. 132-134, 136, 141], розвитку шкільної та середньої освіти західноєвропейських країн [1, од. зб. 126, 140, 142-143, 184, 201, 208] і Сполучених Штатів Америки [1, од. зб. 131, 212, 218], бібліографії з педагогіки [1, од. зб. 212, 218].

А. Готалов-Готліб – людина широких наукових інтересів, тому не менш відомий його творчий доробок з історії стародавнього світу, Візантії та Середньовіччя, які складають значну частину наукового архіву вченого: матеріали до лекцій [1, од. зб. 147, 148, 151, 167, 169], тексти лекцій [1, од. зб. 149, 150, 153, 159] тощо.

Матеріали особового архівного фонду А. Г. Готалова-Готліба – джерело вивчення наукової спадщини вченого й педагогічної думки XIX – першої половини XX ст. у цілому, її зв'язків із російською та світовою педагогікою, багатьма її видатними представниками. Архівний фонд А. Г. Готалова-Готліба вивчений лише частково, вибірково, а науковцями він ще системно не досліджений.

Зазначимо, що широке коло документів, які відносяться до особового архівного фонду Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, дає можливість дослідникам знайти цінний матеріал про життя і діяльність відомих університетських викладачів і співробітників, які відігравали значну роль у становленні науки в університеті. Архівний фонд університетської бібліотеки потребує подальшого вивчення та має спонукати науковців до нових розвідок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів НБ ОНУ. Ф. Готалов-Готліб А. Г., особовий фонд. – 221 од. зб.
2. Архів НБ ОНУ. Ф. Ланге М. М., особовий фонд. – 497 од. зб.
3. Архів НБ ОНУ. Ф. Петрунь Ф. С., особовий фонд. – 545 од. зб.
4. Архів НБ ОНУ. Ф. Фельдман В. С. і Ноткина О. Ю., особовий фонд. – 217 од. зб.
5. *Акімова Л. Н.* Ланге Микола Миколайович / Л. Н. Акімова, Б. Й. Цуканов // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : в 4 т. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – 2-ге вид., доп. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 3. – С. 188–193.

6. *Алексєнко М. В.* Федір Петрунь : історик та географ / М. В. Алексєнко, С. В. Бережок // Одеський університет. – 2014. – Листоп. 2013 – листоп. 2014 (№ 10/11). – С. 20.
7. *Амброз Ю. А.* Именная книжная коллекция Ф. Е. Петруня и история ее формирования / Ю. А. Амброз // Именная коллекция професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави : матеріали наук.-практ. конф. (Одеса, 25-26 квітня 2000 р.) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2001. – С. 13–17.
8. *Великодна Г. В.* Складний життєвий шлях Артемія Григоровича Готалова-Готліба : до 150-річчя з дня народження / Г. В. Великодна // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2016. – Т. 21, № 1(15). – С. 30–49.
9. *Гребцова І. С.* Готалов-Готліб Артемія Григорович (1866-1960) / І. С. Гребцова, В. М. Гребцов // Одеські історики : енцикл. вид. Т. 1 : (початок XIX – середина XX ст.) / відп. ред. В. А. Савченко ; Асоц. європ. культури, ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Друк. дім, 2009. – С. 104–107.
10. *Губарь О.* Фельдман В. С. Ноткина О. Ю. [Електронний ресурс] / О. Губарь // Они оставили след в истории Одессы : биогр. справ. – Режим доступу: <http://odessa-memory.info/index.php?id=250> (дата звернення: 18.03.2017). – Загол. з екрана.
11. *Кузнєцова Н. В.* Становлення педагогічної освіти і науки. Історико-філологічний факультет / Н. В. Кузнєцова // Одеський національний університет імені І. І. Мечникова : історія та сучасність (1865-2015). – Одеса, 2015. – С. 154–162.
12. *Лущик С. З.* Летопись библиофильского сотрудничества : к 40-летию Науч. секции книги Одесского Дома ученых / С. З. Лущик ; предисл.: Л. А. Мельниченко, Т. В. Щурова ; ред. О. М. Барковская. – Одесса : Негоциант, 2007. – 296 с.
13. Книжные раритеты из фонда Виктора Семёновича Фельдмана [Електронний ресурс] : [віртуальна виставка] / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; Наук. б-ка ; А. В. Великодная, Е. В. Полевщикова, Д. В. Ревенко, Е. А. Ступак. – Електрон. дан. – Одеса, 2015. – Режим доступу: [http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Feldman100%20\(part%202\).pdf](http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Feldman100%20(part%202).pdf) (дата звернення: 28.03.2017). – Загол. з екрана.
14. *Музичко О. Є.* Петрунь Федір Євстафійович (Остапович) (1894-1963) / О. Є. Музичко // Одеські історики : енцикл. вид. Т. 1 : (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса : Друк. дім, 2009. – С. 300–302.
15. Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова : іст. нарис до 185-річчя заснування / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Смигтина ; упоряд.: М. О. Подрезова [та ін.] ; ред.: В. В. Самодурова, І. В. Шепельська. – Одеса : Астропринт, 2002. – 246 с.
16. Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; авт.: В. И. Подшивалкина, Р. Н. Свиначенко, Е. В. Полевщикова; авт.-сост.: М. В. Алексєнко, Е. В. Бережок, О. Л. Ляшенко [и др.]; отв. ред. М. А. Подрезова ; библиогр. ред. В. В. Самодурова. – Одесса : Астропринт, 2010. – 350 с. – (Развитие науки в Одесском (Новороссийском) университете ; вып. : Психология).
17. *Немченко І. В.* Готалов-Готліб Артемія Григорович : історик, педагог / І. В. Немченко // Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – 2-ге вид., доп. – Одеса, 2005. – Т. 2. – С. 334–336.
18. *Ноткина О. Ю.* Аббат Николь – первый директор Ришельевского лицея / О. Ю. Ноткина // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2007. – Т. 12, вип. 4 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 96–107.
19. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова : історія та сучасність (1865-2015) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; гол. ред. І. М. Коваль ; вступ. слово: І. М. Коваль, В. М. Хмарський. – Одеса : Одес. нац. ун-т, 2015. – 963 с.
20. *Розсоха А.* Реформаторські погляди Миколи Ланге на шкільну освіту / А. Розсоха, О. Коваленко // Рідна школа : щомісяч. наук.-пед. журн. – 2010. – № 12. – С. 41–45.
21. *Савельєва Є. В.* Дослідження історії України в науково-бібліографічній діяльності Ф. Є. Петруня / Є. В. Савельєва // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2007. – Т. 12, вип. 4 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 134–142.
22. *Савельєва Е. В.* Материалы архива В. С. Фельдмана и О. Ю. Ноткиной в Научной библиотеке ОНУ имени И. И. Мечникова / Е. В. Савельєва // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали Міжнар. книгознав. читань (Одеса, 14-16 верес. 2009 р.). – Одеса, 2010. – С. 274–286.
23. *Савельєва Е. В.* Незабываемый облик В. С. Фельдмана / Е. В. Савельєва // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2010. – Т. 15, вип. 21. – С. 125–128.
24. Федір Євстафійович Петрунь (1894–1963) : історик та географ (до 120-річчя з дня народження) [Електронний ресурс] : [віртуальна виставка] / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; М. В. Алексєнко, С. В. Бережок. – Електрон. дан. – Одеса, 2014. – Режим доступу: <http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/petrun.htm> (дата звернення: 27.03.2017). – Загол. з екрана.

25. *Петрунь В. Ф.* Дещо маловідоме з історії іменної бібліотеки Ф. Є. Петруня / В. Ф. Петрунь // Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави : матеріали наук.-практ. конф. (Одеса, 25-26 квіт. 2000 р.) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2001. – С. 17–19.
26. Виктор Семёнович Фельдман (1915–2008) : к 100-летию юбилею известного одесского библиографа и краеведа [Електронний ресурс] : [виртуальна виставка] / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова ; А. В. Великодная, Е. В. Полевщикова, Д. В. Ревенко, Е. А. Ступак. – Електрон. дан. – Одесса, 2015. – Режим доступу: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Feldman100_p1.pdf (дата звернення: 28.03.2017). – Загол. з екрана.

Надійшла 05.05.2017 р.

Т. М. Шершун,

заведующая сектором Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: shershunchik@ukr.net

**ЛИЧНЫЕ АРХИВНЫЕ ФОНДЫ В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ
ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
И. И. МЕЧНИКОВА**

Статья посвящена изучению личных архивных фондов Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Раскрыта история поступления архивных фондов в университетскую библиотеку. Проанализирован состав и содержание этих фондов, представлена информационная и структурная характеристика различных категорий документов, обзор архивных фондов произведен по хронологии их обработки.

Ключевые слова: личные архивные фонды, документальный комплекс, научный архив, А. Г. Готалов-Готлиб, Н. Н. Ланге, Ф. Е. Петрунь, С. В. Фельдман, О. Ю. Ноткина.

T. M. Shershun,

Head of the Sector
Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 80 11
e-mail: shershunchik@ukr.net

**PERSONAL ARCHIVES IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE
ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

Summary

The article is devoted to the study of personal archives of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University. During its 200-year history, the Scientific Library has collected numerous book treasures in its repositories, including old and rare editions, personal book collections as well as documentary complexes, which reflects the history of the University and of Ukrainian science in a whole. In

recent decades, special attention has been paid to collections personal of documents who given by their owners to the University library in order to systematize the archival mentioned documentary complex.

Personal archives of the University library contain a variety of documents including drafts, biographical information, and papers of official and public activities, correspondence of teaching staff and employees of various branches. The purpose of this publication is to display and popularize the archive collections of the Scientific Library. The article presents general information about the personal archives of teaching University staff that can be regarded as a valuable source for researchers.

Key words: archival collections, personal archives, documentary complex, documents of personal origin, A. G. Gotalov-Gottlieb, N. N. Lange, F. E. Petrun, V. S. Feldman, O. Yu. Notkina.

References

- [1] Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Hotalov-Hotlib A. H., the personnel fund, 221 units.
- [2] Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Lanhe M. M., the personnel fund, 497 units.
- [3] Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Petrun F. Ye., the personnel fund. 545 units.
- [4] Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Archive the Scientific Library Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund Feldman V. S., Notkina O. Yu, the personnel fund, 217 units.
- [5] Alyeksyeyenko M. V., Berezhok Ye. V. Fedir Petrun: istoryk ta heohraf [Fedir Petrun: historian and geographer]. *Odeskiy universytet* [Odessa University]. 2014, no 10/11 (2111/2112), pp. 20.
- [6] Akimova L. N., Tsukanov B. Y Lanhe Mykola Mykolayovych. *Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu* [Professors of Odessa (Novorossiysk) University]. Odesa, 2005, t. 3, pp. 188-193.
- [7] Ambroz Yu. A. Imennaya knizhnaya kolektsiya F. Ye. Petrunya i istoriya ee formirovaniya [Personalized book collection F. E. Petrunya and history of formation]. *Imenni kolektsiyi profesoriv Odeskoho (Novorosiyskoho) universytetu v Naukoviy bibliotetsi ONU – natsionalne nadbanna derzhavy: materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Personalized book collection of professors of Odessa (Novorossiysk) University in the Scientific library of Odessa I. I. Mechnikov National University– national treasure of the state: materials of scientific and practical activity]. Odesa, 2001, pp. 13-17.
- [8] Velykodna H. V. Skladnyi zhyttievyy shliakh Artemii Hryhorovycha Hotalova-Hotliba: do 150-richchia z dnia narodzhennia [Difficult course of life of Artemii Hryhorovych Hotalova-Hotliba: to the 150 anniversary since birth] *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Bibliotekoznavstvo, bibliografnavstvo, knyhoznavstvo* [Herald of Odesa National University. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. Odesa, 2016, vol. 21, no 1(15), pp. 30-49.
- [9] Hriebtsova I. S., Hriebtsov V. M. Hotalov-Hotlib Artemiy Hryhorovych (1866-1960) [Hotalov-Hotlib Artemii Hryhorovych]. *Odeski istoryky* [Historians of Odessa]. Odesa, 2009, vol. 1, pp. 104-107.
- [10] Gubar O. Feldman V. S. Notkina O. Ju. [Feldman V. S. Notkina O. Ju.]. *Oni ostavili sled v istorii Odessy* [They left a track in the history of Odessa]. Available at: <http://odessa-memory.info/index.php?id=250>.
- [11] Kuznyetsova N. V. Stanovlennya pedahohichnoyi osvity i nauky. Istoryko-filolohichnyy fakultet [Formation of pedagogical education and science. Historical and philological faculty]. *Odeskiy natsionalnyy universytet imeni I. I. Mechnykova. Istorya ta suchasnist (1865-2015)* [Odessa I. I. Mechnikov National University: history and modern]. Odesa, 2015, pp. 154-162.
- [12] Lushchik S. Z. *Letopis bibliofilskogo sodruzhestva: k 40-letiyu nauchoy sektiis knigi Odeskogo doma uchenikh* [Chronicle of the bibliophile commonwealth: to the 40 anniversary of Scientific section of the book of the Odessa House of scientists]. Odesa, 2007. 296 p.

- [13] Velikodnaya A. V., Polevshchikova Ye. V., Revenko D. V., Stupak Ye. A. Knizhnyye raritety iz fonda Viktora Semonovicha Feldmana [Book rarities from Victor Semenovich Feldman's fund]. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Virtualni vystavky* [Scientific library Of Odessa I. I. Mechnikov National University. Virtual exhibitions]. Available at: [http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Feldman100%20\(part%20\).pdf](http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Feldman100%20(part%20).pdf).
- [14] Muzychko O. Ye. Petrun Fedir Yevstafiyovych (Ostapovych) (1894-1963) [Petrun Fedir Yevstafiyovych (Ostapovych)]. *Odeski istoriky* [Historians of Odessa]. Odesa, 2009, vol. 1, pp. 300-302.
- [15] *Naukova biblioteka ONU im. I. I. Mechnykova: istorychnyy narys* [Scientific library Of Odessa I. I. Mechnikov National University: historical Review]. Odesa, 2002. 246 p.
- [16] *Nauchnoye naslediyе N. N. Lange v universitetskoj biblioteke* [Scientific heritage of N. N. Lange in university library]. Odesa, 2010. 350 p.
- [17] Niemchenko I. V. Hotalov-Hotlib Artemiy Hryhorovych: istoryk, pedahoh [Hotalov-Hotlib Artemiy Hryhorovych : historian, teacher]. *Profesory Odeskoho (Novorosiyskoho) universytetu* [Professors of Odessa (Novorosiysk University)]. Odesa, 2000, vol. 2, pp. 334-336.
- [18] Notkina O. Yu. Abbat Nikol – pervyy direktor Rishelyevskogo litseya [Abbat Nikol – the first Director of Richelieu Lyceum]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Bibliotekoznavstvo, bibliografoznnavstvo, knyhoznnavstvo* [Herald of Odessa National University. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. Odesa, 2007, vol. 12, no 4, pp. 96-107.
- [19] *Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. Istorii ta suchasnist (1865-2015)* [Odessa I. I. Mechnikov National University: history and modern]. Odesa, 2015. 963 p.
- [20] Rozsokha A., Kovalenko O. Reformatorski pohlyady Mykoly Lanhe na shkilnu osvitu [Reformatory views of Mykoly Lanhe of school education]. *Ridna shkola* [Native school]. 2010, no. 12, pp. 41-45.
- [21] Savelyeva Ye. V. Doslidzhennya istorii Ukrainy v nauko-bibliografichniy diyalnosti F. Ye. Petrunia [Research of history of Ukraine in scientific and bibliographic activity F. Ye. Petrunia]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Bibliotekoznavstvo, bibliografoznnavstvo, knyhoznnavstvo* [Herald of Odessa National University. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. Odesa, 2007, vol. 12, no. 4, pp. 134-142.
- [22] Savelyeva E. V. Materialy arkhiva V. S. Feldmana i O. Yu. Notkinoy v Nauchnoy biblioteke ONU imeni I. I. Mechnykova [Materials of archive of V. S. Feldman and O. Yu. Notkina in the Scientific library Of Odessa I. I. Mechnikov National University]. *Starodruky i ridkisi vydannya v universytetskiy bibliotetsi: materialy Mizhnarodnykh knyhoznavchyykh chytan.* [Old printed books and rare books in the university library materials bibliological international readings]. Odesa, 2010, pp. 274-286.
- [23] Savelyeva E. V. Nezabyvayemyy oblik V. S. Feldmana [Unforgettable shape of V. S. Feldman]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Bibliotekoznavstvo, bibliografoznnavstvo, knyhoznnavstvo* [Herald of Odessa National University. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. Odesa, 2010, vol. 15, no. 21, pp. 125-128.
- [24] Aliksieienko M. V., Berezhok Ye. V. Fedir Yevstafiyovych Petrun (1894-1963): istoryk ta heohraf (do 120-richchya z dnya narozhdennya) [Fedir Yevstafiyovych Petrun (1894-1963): the historian and the geographer (to the 120 anniversary since birth)]. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Virtualni vystavky* [Scientific library Of Odessa I. I. Mechnikov National University. Virtual exhibitions]. Available at: <http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/petrun.htm>.
- [25] Petrun V. F. Deshcho malovidome z istoriyi imennoyi biblioteki F. Ye. Petrunya [A little known of history of personalized library of F. Ye. Petrun]. *Imenni kolektsiyi profesoriv Odeskoho (Novorosiyskoho) universytetu v Naukoviy bibliotetsi ONU: materialy nauko-praktychnoyi konferentsiyi* [Personalized book collection of professors of Odessa (Novorosiysk) University in the Scientific library of Odessa I. I. Mechnikov National University– national treasure of the state: materials of scientific and practical activity]. Odesa, 2001, pp. 17-19.
- [26] Velikodnaya A. V., Polevshchikova Ye. V., Revenko D. V., Stupak Ye. A. Viktor Semonovich Feldman (1915-2008): k 100-letnemu yubileyu izvestnogo odeskogo bibliografa i krayevedy [Viktor Semonovich Feldman (1915-2008): to 100-year anniversary of the famous Odessa bibliographer and local historian]. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Virtualni vystavky* [Scientific library Of Odessa I. I. Mechnikov National University. Virtual exhibition]. Available at: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Feldman100_p1.pdf.